

De beeste, koelachten en smokkelen

De vee fokkerij heeft de laatste jaren een geweldige vooruitgang te zien gegeven. Niet alleen dat het aantal vee enorm is toegenomen, er is ook grote aandacht besteed aan exterieur en melkproductie.

De eerste stap naar de veeverbetering werd gezet, toen er MRIJ (Maas Rijn IJssel ras) stieren werden ingevoerd van de kleistreken. Ik weet nog dat wij vroeger met de koe naar de bolle gingen, naar de Grote Schaes, en dat ze die stier Ceasar noemden.

Later hadden wij hier ook een stierhouderij. De eerste stier die bij Oostenenk gestald was, noemden ze Blücher.

Later werden de KI-verenigingen opgericht, en ook de melkcontroleverenigingen, die werden gesubsidieerd. Zo was er een einde gekomen aan het rasloze allegaartje van grijzen, zwarten en roden. Er werd ook veel meer aandacht aan de voeding besteed, vroeger werden er alleen wat raapkoeken, mais, roggemeel en lijnmeel bijgevoerd, en dan nog in mondjesmaat. De koeien gaven vanzelfsprekend niet zulke grote slumpe melk als tegenwoordig.

Ook in de stallen is een grote verandering gekomen. Vroeger was er eerst, dat weet ik nog, de potstal, die vol gekruid werd met heiplaggen, en daar moest een grote plaggenhoop voor zijn. Daarna kwam de grupstal, en hoefde men alleen de grup maar uut te gooien (de mest achter de koeien). Het was toen ook overal zo, dat de koeien rijksdaalders (kladden) op de rug hadden en dat de melk soms verre van schoon was. De koeien werden 's nachts nog opgestald, want om ze 's nachts buiten te laten, daar had men nog nooit van gehoord. Toen dit voor het eerst wel gebeurde, ging men 's nachts kijken hoe ze het maakten. Men merkte al snel dat toen de beeste relleker (schoner) waren, en de melk veel beter van kwaliteit was. De melkfabrieken besteden hier ook meer aandacht aan en gaven hierin voorlichting.

In mijn jonge jaren verbouwden wij elk jaar een akker knolrapen, later kwamen de voederbieten, maar vroeger waren het meest knollen en spurrie.

In die tijd was het dat het prikkeldraad zijn intrede deed. Voor die tijd werden de weilanden door hoge wallen omgeven. Ook werden afscheidingen gemaakt door opgaand hout om te buigen, zodat het vee er niet door kon kruipen. Overal waren brede sloten. Er werd ook gerikt (afscheiding gemaakt) met dennenslieten. Vaak moest men de beeste heun (hoeden). Dit was met regenachtig koud weer lang geen pretje. Ze hadden dan vaak een zak um de kop (jutezak op het hoofd).

Op de spurrie werd vroeger vaak het vee getuurd aan een tuurpaal, die men telkens moest verzetten. Het vee kreeg een tuurketting om de voorpoot, daar hebben wij er nog een paar van bewaard, ook de tuurhamer was nog lange jaren aanwezig.

De oude Endemans Tone was vroeger een echte schalk geweest. Zijn buurman had eens geklaagd dat hij altijd bij huis moest zijn, om de beeste te verturen, want hij had een koe die wilde zijn vrouw altijd stoten. "Noe," had Tone gezegd, "det kun ie um wel afleren, as ie maan de beeste goat verturen, dan zet ie Miete zien mutse op en trekt Miete zien jak an, en as e oe dan wil stoten dan rammel ie um is goed af."

Nu de buurman wilde dat wel eens proberen, en wat doet Tone, die gaat naar de andere burenen, en zegt: "Wat de buurman toch mankeert, as e de beeste geet verturen zet e Miete zien mutse en trekt eur jak an." Je begrijpt dat de volgende morgen de hele buurt op de uitkijk stond. Zulke grappen haalden ze vroeger uit.

De beeste waren vroeger bij ons erg in tel, en wij kenden van elke koe de eigenschappen. Den Heldersen was erg stoterig, en had de heerschappij over de hele troep, den Witten was veel kalmer en goedaardiger. Jakop zocht graag een plekje, op waar ze door kon kruipen, en Blesken reppelde altijd. Zo hadden ze allemaal hun eigenaardigheden, afgezien nog van of ze veel of weinig melk gaven. Het gaf zo'n rustige sfeer als ze allemaal in de stal lagen te herkauwen.

Als er vroeger een dochter uit het huis ging trouwen, dan kreeg die zo lang mij heugt, een koe mee. Die noemde men de brudskoe, de nieuwe burenen moesten die dan ophalen. De brudskoe kreeg een paar roosjes aan de kop, de mannen kregen een fles jenever mee voor onderweg en voor diegenen die hen onderweg aanhielden om de koe te keuren. Dat brudskoe halen was een eer voor de twee naaste burenen, dit is een stuk

folklore wat ook allang is verdwenen. Het was de boer zijn eer te na om zijn dochter een beenenter te geven. Het was het er wel één die gezien mocht worden.

Vroeger mestte Moeder ook nog wel eens een bulleken (stierkalf) met ondermelk, die men terugkreeg van de fabriek. Die noemden ze dan een ondermelkskiesken (ondermelkskalf), en die werd dan later verkocht, of en dit gebeurde ook wel eens, vuurof e slacht, als het vlees op was, en de mestkoe nog neet kloar (vet) was.

Als een koe te oud was geworden voor de produktie, werd ze bestemd voor de slacht. Dan werd er een pink voor in de plaats gehouden. Maar als het goede melkgeefsters waren, dan waren ze soms al wel heel oud en hadden ze verscheidene krukken (jaarringen) op de horens. De horens waren vroeger veel groter dan tegenwoordig. Dit hadden de koeien nog van hun voorouders in de oertijd in de wildernis, (ik meen dat ze van de oeros afstamden).

Als wij vroeger een koe wilden slachten, en dit gebeurde elk jaar, dan moest men dit een week van tevoren opgeven voor de accijnsbelasting, want het gebruik van rundvlees werd toen nog als een luxe-artikel beschouwd. Meestal 's zaterdags kwamen dan de kommiezen, als Vader en Grootvader dan met de heren naar de stal gingen, mochten wij niet op de deel komen. Als het aangegeven bedrag te laag was dan konden ze de koe meenemen tegen het aangegeven bedrag, maar moesten ze met de koe naar Raalte lopen. Als het goed was, dan kreeg de koe een loodje in de staart en werd het schientje (aangiftebiljet) afgetekend, dit werd dan tot de slachtedag op het schoorsteenkleedje (om de bozem) gespeld. Iedereen die die dagen bij ons huis kwam moest de slachtkoe beveulen (of ze goed was gegroeid). En dan moesten we de slachter bestellen, zo weet ik nog dat ik wel eens met Grootvader mee mocht naar Hutten Dieksom.

We gaan tot bij Bloo Willem (de Bergboer) en dan rechtsaf het veld in over een heidepaadje tussen heide en dennen tot bij Hutten Dieksom (nu Oosterveld).

Dieksom is bij huis en is in de timmerkamer een kruiwagen aan het maken, want hij is behalve slachter ook timmerman en metselaar. Het timmeren gebeurde toen allemaal zonder bestek of tekening, maar wel degelijk, men gebruikte haast allemaal eikenhout. Al hangt de koker met slachtmessen van Dieksom aan een spijker aan de muur, hij lijkt me nu als timmerman toch veel vreedzamer toe. Ik wil best weten, als hij dan voor het slachten de messen stond te wetten, dan vond ik hem een griezel. Ik was bang voor hem en had echt medelijden met de dieren, die maar zo onder het mes werden genomen. Vroeger op school hadden wij hierover een versje:

Slager:

*Ik ben toch de slager,
ik slacht vet en mager
varkens steek ik bij de vleet,
ik houd mijn mesje steeds gereed.*

Kinderen:

*Maar die arme beestjes,
voor hun is 't geen feestje,
foei, jij wrede slagersman,
berg je mes zo gauw je kan.*

Slager:

*Maar mijn lieve kindren,
jullie zou 't wel hindren,
kreeg je worst en spek niet meer,
slager is een nuttig heer.*

Kinderen:

*Ja mijn beste slager
slacht maar vet en mager,
want op worst en ook op spek,*

zijn wij allen even gek.

Dieksoom droeg bij het slachten een blauwe kiel met twee rijen witte knopen en een pilowbroek met het jaartal 1898 op de boord, opzij de koker met de slachtmessen en daarnaast een lange ronde stalen pen voor het slijpen van de messen.

In het stalletje naast de timmerkamer op de deel staan een paar sikken. Behalve een klein weidje en een bouwkampje na, is alles rondom het huis heide en dennen, Grootvader en ik gaan nog even mee naar de keuken waar Diekemeuie en de twee dochters zijn. Dina is een blood, ze kan vanaf haar geboorte niet lopen. Ze zit in de hook van de heerd en heeft een grote flaphoed op die ze altijd draagt. Hanna is ook niet helemaal recht van lijf en leden. Beiden zijn mensenschuw en zitten graag in de lampenstart (in 't donker).

Diekemeuie doet ook nog een beetje aan mutsenwassen. Het gebeurt ook wel eens dat je er komt met een boodschap, dan zegt ze bijvoorbeeld: "Dieks is neet bie huus, die is noa de Wever hen stoaven maken, mar ik zal het Dieks wè zeggen zo." "Zo" was meestal haar stopwoord. "As ut veranderd zal e oe wel bod (bericht) doen."

Dan is de dag van het slachten aangebroken. Meestal bij de lichte is 's morgens alles al in rep en roer, want alles moet vooraf in gereedheid worden gebracht. Marinusoom en een van Holterbroeks knechten zullen even helpen, want Dieksoom gebruikte nog geen schietmasker. Wij mogen niet mee naar de deel, maar als de koe aan de balken hangt, mogen wij ook kijken. Aan die balk zitten een paar zware ijzeren heuke (haken) en hieraan wordt de koe met de spierstok tussen de achterbenen, om het geslachte beest open te houden, met de windekluppels. aan de slachteboom, door middel van een sterk achtertouw omhoog gedraaid, en de pens met de kunningskop, de lebmaag, en het klokhuis, de zwelgedurm, de tong, strotte, de pens en de darmen wordt in de wan gelegd en afgedekt om warm te houden, daar moet het vet nog afgevild worden. De kop en het klokhuis worden in de fornuispot gedaan en gekookt.

En natuurlijk krijgen de slachter en de anderen een borreltje. Men zei dan vaak:

*Helder op de telder,
botter bie de vis,
wie kan er now slachten,
as ter gin borrel bie is.*

En zo is iedereen druk in de weer, en gaat het vaak op een sjok sjak of tussen stap en draf.

Als de pens klaar is wordt die schoongemaakt om er rolle (rolpens) van te maken. Het is verwonderlijk om de binnenkant van de pens te zien, en een gedeelte dat men de ruutjesmutse noemt, omdat die als het ware met vakjes is ingedeeld. Als de darmen zijn schoongemaakt, moet er iemand met de blote voeten in een mand met stro darne treen, om er alle aanslag af te krijgen.

's Avonds komen Bouwhuis Dieksoom en Klaphekken Gaitoom op de slachtevisite, vetpriezen noemde men dat, want hoe meer vet hoe liever. Wel een verschil bij tegenwoordig.

Grootvader, Dieksoom en Gaitoom waren de laatsten die dat gebruik nog in ere hielden. De jongeren deden dat toen al niet meer. Als ze het slachtebeest gezien hadden, kon de slachter beginnen met ofhouwen (in stukken maken) en dan werd de vleispoer (hakblok) op de deel gezet, en de wanne en een paar kupen (tonnen) waar in alles werd gesorteerd: worstvleis, margbutte (mergpijpen), nagelbout, de haasjes, ruggestukken, borststukken, ribbestukken, ruggestrenk, bassenknoop (heupgewricht) en het niertje, waarvan Grootvader altijd zei:

*Nierken,
dat arme dierken,
zit midden in 't vet,
en krig er niks van met.*

Iemand van ons moest altijd de slachter bi'jluchten, ook als hij het vlees in de kelder in de vleistonne ging inzouten. Dieksoom kon dat prima, zodat het allemaal goed in de pekkel kwam te zitten.

De eerste dagen waren de vrouwen nog druk met de slachterij, het vet moest gesmolten worden en dat gesmolten vet noemde men ongel. Er moest bloedkooke (bloedworst) worden gemaakt. Hierdoor gebruikte men grofgemalen roggemeel. Er moest meelworst worden gemaakt. Vader moest vlees hakken op de vleispoer voor de vleisworst. Daarna draaiden we het vlees stuk met het vleesmachientje, waar ze toen ook de worst mee maakten. Eerder gebeurde dit met het worsteheurkje, waar men de darm dan omheen stroopte, en dan met de duim het worstevlees inperste. Met worstepinnen die Grootvader van tevoren had gemaakt, werden de beide einden vastgemaakt.

Dit slachten was wel een hele drukte, maar als de slachterij aan de kante was dan was het wel fijn, dan was er van alles volop, en weer een stuk in de mirgspot en 's zondags soep met een markbot. Als Dieksoom klaar was met het inzouten, dan ging hij meestal een poosje bij het vuur zitten praten over al zijn belevenissen vroeger. Zo was hij eens bij Vagevuur geweest om een bolle (stier) te slachten, en die was los gekomen. Allen waren gevlucht, sommigen in de hilde en Dieksoom achter een grote hakselkist. De bolle ging daar op de deel brullen, tot hij in de buurt van Dieksoom kwam, die hem met een slag van de knopbiele neerverelde, waarop ze allemaal weer te voorschijn kwamen en dit nog goed afliep. Dieksoom was een echt toabuis en heeft nog lange jaren geslacht. Hij vertelde hoe hij vroeger overal ging timmeren. Hij was ook wel eens op de Stroek geweest, Vaders geboortehuis. Hij vertelde: "Bleef ik doar 's nachts oaver, en dan ginge wi'j 's oavends proaten noa Koningshoven bij Janzers Epke". Koningshoven was daar als stadskind uitbesteed (onder curatele gesteld).

Hier wist Vader ook van mee te praten. Koningshoven had bij Janzers Epke een eigen kamertje. 's Zondagsavonds gingen de meisjes uit de buurt ondeugend bij Koningshoven tikken aan het raam, en Koningshoven, hier niet van gediend, riep dan: "Vrouw Kniepe, vrouw Kniepe, daar heb je die laffe meiden alweer."

Ook had hij eens tegen Gert Jansoom, Grootvader halfbroer op de Stroek, gezegd dat hij zo graag een levende haas wilde hebben. Nu die zou hem Gert Jansoom wel bezorgen, en nu wil het geval, dat er op de Stroek een kat dood ging. Gert Jansoom dacht, dat is wat voor Koningshoven, en hij de kat in een zak en op weg. Koningshoven helemaal tralat (erg blij). "Maar", zei Gert Janoom, "zorg dat je de deur goed dicht houdt." Gert Jansoom na vele dankbetuigingen van Koningshoven naar huis. Je kunt je wel voorstellen toen die de zak losdeed, o die Gerrit Jan, als ik hem krijg, maar die had zijn pleziertje weer gehad. Het is te begrijpen dat zo de jeugd vroeger voor eigen ontspanning zorgde. Je kon ook hele verhalen horen over het smokkelen, als men de slachtekoe niet had aangegeven voor de accijnsbelasting. Dan moest het slachten meestal 's nachts gebeuren. Zo hadden ze vroeger bij het Reusken eens gesmokkeld en het vlees met de zoadvurke door het slop naar de hooizolder gestoken en daar ingezouten. Ook vertelden ze vaak dat er een bekende boer was geweest, die vanwege het gevaar op Kerstavond had geslacht. Maar die had later gezegd dat hij het hij nooit weer deed, hij had er toch geen vrede mee gehad.

Grootvader die nogal ondeugend was, zei eens tegen Dieksoom: "Dieks, ie hebt van wekke ok wier hen smokkelen e wes, ik heb oe zeen lopen met ut luchje (lantaarntje). Woer bin ie hen e wes?" "Ja, Marsman det zeg ik neet", en dat vertelde hij abbesluut (absoluut) niet.

Brooks op het Hoge Veld, die alles durfde, had vroeger ook eens gesmokkeld, maar de kommiezen moeten daar lucht van hebben gekregen. Een paar dagen later kwamen ze en namen al het vlees in beslag. Brooks moest het met paard en kar naar Diepenveen brengen, en toen ze het paard hebben ingespannen, nodigde Brooks de kommiezen uit om nog even een kop koffie of een borreltje te drinken. Wie schetst de verbazing van de kommiezen, die weer buiten gekomen, zien dat paard en kar met het vlees verdwenen zijn. Brooks wist natuurlijk nergens van. Ze hebben het vlees nooit achterhaald, en de kommiezen zouden in het vervolg wel oppassen. Iedereen had er schik van gehad, dat

Brooks de kommiezen zo mooi bij de neus had genomen. Hier zag dan ook niemand enig kwaad in.

Grootvader heeft vaak verteld dat ze vroeger als slachter de Schotse hadden gehad, en deze woonde op wat nu de Bergboer is. De Bergboer is niet de eigenlijke naam van die plaats, maar is meegekomen uit Hellendoorn. Willem Klein Koerkamp, de vader van de huidige bewoner G. Klein Koerkamp, kwam van de plaats Bergboer bij Hellendoorn.

Vader heeft wel eens verteld, dat hij hem vroeger als vaarnoaber met de bruidswagen nog had opgehaald.

De plaats heette vroeger Schiphorst. Ik heb eens gelezen, dat rond de zestiende eeuw, de katerstede Schiphorst in Okkenbroek werd verkocht voor f 244 gulden. Vroeger zei men nooit Schiphorst maar gebruikte men altijd de afkorting Schips.

Voor de Klein Koerkamps woonden er Bloo Willem en Jannoa, en daarvoor de Schotse, Jan en Teune. Of nu de naam Schotse ook een verbastering van Schiphorst was, of een bijnaam, dat hij bijvoorbeeld veel op een schotse liep, zoals men vroeger vaak zei, als iemand op een drafje liep, is niet te zeggen, maar ik veronderstel het laatste.

Hoe is de naam Schiphorst daar ontstaan? Men nam vroeger bijna altijd, zoals ik vaak heb gelezen, de naam van de plaats aan, en horst is daar ter plaats goed verklaarbaar, horst betekend hoogte, en na al die lage broekgronden begint daar ter plaats juist de hoogte, maar schip is daar onverklaarbaar, omdat het niet is aan te nemen dat de grote watervlakten van de thans drooggelegde broekgronden in de oertijd door schepen werden bevaren.

De Schotse was, zoals Grootvader vertelde, slachter, die met de knopbiele (knopbiel) het slachtvee verdoofde, want schietmaskers waren er toen nog niet. Hutten Dieksom had die ook altijd bij zich. Hiermee had de Schotse ook het hondje van Steilen Harm, dat oud en versleten was, aan zijn einde gebracht.

Ja, bepaald teuterig was de Schotse niet geweest, en hij had eens verteld, hoe ze bij hem eens jonge katten door het hoondergat op de deel hadden gelaten. Zijn vrouw Teune had gezegd: "Jan, wat is doar toch op de delle?" "En ik, zegt hij, "gunge der is ut, en ik nam e un durskesstok en ik maken er un ende an. "

Toen Hutten Dieksom en Diekemeuie ouder werden, hebben ze hun plaatsje verkocht aan Mr. Nieuwenhuis, en zij mochten zij in de kamer tot hun dood blijven wonen.

Scholten Jan woonde toen in het andere gedeelte.

Maar Dieksom kon het met zijn medebewoners niet best vinden, en wilde naar zijn dochter Hanna, die inmiddels getrouwd was met Goeiendags Berend (Kluinsteker) dit was nog een nazaat van de Goeiendags Gert Jan, waarvan Meester Heuvel al van gewaagd in zijn boek "Heel het jaar rond." Toen Berend en Hanna trouwden, haalde Berend zijn bruid op met de kar, de sikke (geit) van Hanna er achterin. Zoals andere bruidjes een bruidskoe meekregen, zo kreeg Hanna een sikke mee. Ze zal er vast niet minder blij mee zijn geweest als andere bruidjes met de koe. Daar Dieksom als slachter altijd goed had verdiend, en ze het er goed van namen, zou het hem toen wel wat tegenvallen. Hij wilde vertrekken naar zijn dochter, met een klein sommetje geld dat ze hem moesten uitbetalen. Moat Dirkoom zou ze er met de kleedwagen naar toe brengen, maar dit kwam wel wat anders uit, want toen ze bij het Goeiendag aankwamen, stond daar de gemeentepolitie van Holten, die hun de toegang ontzegde. De gemeente Holten was bang geweest, dat ze allemaal armlastig werden, want Berend en Hanna waren geen van beiden in die lichamelijke toestand, dat ze hun ouders konden onderhouden. Het Goeiendag stond vroeger aan de lage weg naar Holten, midden tussen heide en dennen, met een kampje achter het huis. Als het huisje met het lage dak en de kleine raampjes er nu nog stond, zou het een ideaal project voor kunstschilders zijn geweest. Jammer dat zoveel, dat als met de natuur scheen saamgeweven te zijn, is verloren gegaan. Zo kon Moat Derkoom dan Dieksom en Diekemeuie weer mee terugnemen. Omdat ze toch onderdak moesten hebben, werden ze door Derkoom en Hannemeuie voor een paar dagen in huis genomen. Het was Dieksom ook wel erg tegengevallen, hij had dit al aardig, uutvigeleerd (uitgeprakkiseerd) want hij had nog hele plannen, en hij zei: "Ik zal de ploogstart nog is in de hande nemmen." Hij bedoelde dat hij het kampje bouwland nog eens wilde bewerken, want bij Berend kwam daar niet zoveel van, die was nog min of meer timmerman.

Omdat ze bij de Moat ook niet konden blijven, werd besloten dat ze bij hun zoon Jan in zouden trekken, die woonde met zijn vrouw, Dieke van de Burgt, en gezin aan de grintweg, waar nu het huis van Bertus Klein Lebbink staat. Hij had eerst bij Dieksoom ingewoond en toen daar een huis gebouwd. Grootvader zei altijd dat de Stegemans vroeger ook al niet lang op dezelfde stee konden zijn. Dat ze niet erg honkvast waren bleek hier ook al spoedig weer en zo kocht Jan een stuk heidegrond in het Oosterhuisveld, waar Jan een huis op bouwde, en toen met zijn gezin introk en waar Dieksoom en Diekemeuie later zijn overleden. Daarna kocht Jan weer een stuk grond in Loo (Bathmen) en bouwde daar een huis, waar ze tot hun dood woonden. Mr. Nieuwenhuis verkocht later het plaatsje, nadat hij er nog een stuk veld had bijgekocht, aan Derk Oosterveld, en Diena Stam en Stam deden er nog een stuk grond bij. Ze bouwden er een nieuwe boerderij op. Niemand die het zelf niet heeft gekend, zoals het voor zo'n vijftig jaar was, zal zich kunnen voorstellen, dat hier vroeger het Stegemans-plaatsje stond, alsof het met zijn omgeving vergroeid was.